

# بررسی مناظره دکتر حسن محدثی و دکتر شروین وکیلی درباره کوروش هخامنشی (مهران گیل)

چند روز پیش مناظره‌ای با موضوع کوروش شاه هخامنشی میان دکتر حسن محدثی و دکتر شروین وکیلی برگزار شد.

دکتر محدثی، جامعه‌شناس برجسته، در این مناظره به انتقاد از شیوه‌های تاریخ‌نویسی ایدئولوژیک از جمله ملی‌گرایی، اسلام‌یسم و مارکسیسم پرداخت و نسبت به اسطوره‌سازی از کوروش از سوی مورخان ملی‌گرا نقدهایی وارد کرد.

در مقابل، دکتر شروین وکیلی، مدیر گروه جامعه‌شناسی تاریخی انجمن جامعه‌شناسی ایران و مورخ و جامعه‌شناس شناخته‌شده، در این مناظره دیدگاه‌هایی با گرایش ملی‌گرایانه ارائه داد.

البته محدثی در بسیاری از موارد تاریخی که وکیلی مطرح کرد، ورود نکرد.

در گفته‌های وکیلی در باب منابع تاریخی حکومت کوروش، جانبداری، لاپوشانی و گاه تحریف آشکار دیده می‌شد. در این گفتار تلاش می‌شود بر اساس منابع دست‌اول و معتبرترین مفسران و متخصصان تاریخ هخامنشی، به نقد دیدگاه‌های او پرداخته شود.

## ۱. نظام پولی و خط الفبایی

وکیلی دوران حکومت کوروش را نقطه‌عطفی تاریخی معرفی کرد و مدعی شد که کوروش موجب تغییرات بنیادی بسیاری شده است، از جمله ایجاد اولین اقتصاد پولی جهان و ابداع اولین خط الفبایی.

در پاسخ باید گفت:

- اولاً، کوروش مدیع نظام اقتصادی پولی نبود. پیش از او، مردم بین‌النهرین، لیدی‌ها و دیگر تمدن‌ها سکه ضرب می‌کردند. این کار در تمدن ثروتمند لیدی (لودیه) به اوج خود رسید. «کرزوس»، رقیب کوروش، سکه‌هایی از جنس طلا به نام «کرزوسی» (Croeseid) ضرب می‌کرد. کوروش و داریوش پس از تسلط بر لیدی، با نظام سکه‌زنی آن آشنا شدند و به تقلید از لیدی‌ها سکه‌های خود را ضرب کردند.
- ثانیاً، خط الفبایی نخستین‌بار توسط فنیقی‌ها یا مردمان شبه‌جزیره سینا در کنعان باستان ابداع شد. از دیگر خط‌های الفبایی می‌توان به خط آرامی اشاره کرد که بعدها پدید آمد و ریشه‌ی الفباهای عبری، لاتین، پهلوی، سریانی و نبطی شد.

آرامی‌ها از مردمان سامی و ساکن مناطق اردن تا سوریه و عراق امروزی بودند.

مردم بابل از زبان و خط آرامی در امور ادبی و دیوانی استفاده می‌کردند.

هخامنشیان نیز به تقلید از بابلیان ناگزیر از استفاده از آرامی در دیوان اداری خود شدند، زیرا فرهنگ بین‌النهرین در آن زمان فرهنگ غالب منطقه بود.

تنها می‌توان گفت هخامنشیان به گسترش این زبان و خط کمک کردند.

## ۲. کهن‌ترین تمدن جهان

وکیلی ایران را کهن‌ترین تمدن جهان دانسته و تمدن‌های بین‌النهرین را جزئی از حوزه تمدنی ایران معرفی می‌کند.

اما بر اساس نظر بیشتر مورخان، تمدن و مدنیت از هلال حاصل‌خیز، یعنی از شوش تا مصر یا محوریت بین‌النهرین آغاز شده است.

دلیل وکیلی برای الحاق بین‌النهرین به حوزه تمدنی ایران مشخص نیست.

او به این نکته اشاره دارد که در دوران ساسانیان، این منطقه بخشی از «ایران‌شهر» نامیده می‌شد، اما در حقیقت تمدن‌های بین‌النهرین از نظر سیاسی، فرهنگی و تمدنی بر تمدن‌های فلات ایران تسلط و نفوذ عمیقی داشتند.

بنابراین، برعکس گفته‌ی وکیلی، می‌توان تمدن‌های ایران امروزی را در دایره تمدنی بین‌النهرین دانست.

به‌عنوان نمونه، عیلام بسیاری از عناصر تمدنی خود را از سومر و بابل به دست آورد.

خط و زبان‌های بین‌النهرینی (سومری و اکدی) در ایران نفوذ داشتند.

قدیمی‌ترین کتیبه ایران، کتیبه‌ی آتوبانی‌نی شاه لولوبی، به زبان اکدی است و در آن خدایان آکدی ستوده شده‌اند.

از این رو، زبان‌های سامی در فلات ایران، دست‌کم در دربارها، پیش از زبان‌های ایرانی نفوذ داشته‌اند.

## ۳. مفهوم ایران در زمان هخامنشی

وکیلی واژه‌ی «پارس» در کتیبه‌های هخامنشی را مترادف «ایران» دانسته است.

در حالی که «پارس» تنها سرزمینی کوچک در جنوب ایران امروزی بود و دیگر مناطق مانند ماد، پارت و عیلام طبق کتیبه‌ی بیستون و منابع یونانی جدا از پارس محسوب می‌شدند.

## ۴. منشور کوروش و ادعای حقوق بشر

وکیلی کوروش را رهایی‌بخش و منشور او را مظهر حق و بشردوستی معرفی می‌کند و مدعی است که هرکس منشور کوروش را خوانده، به این موضوع اذعان کرده است.

اما گفته‌های معتبرترین محققان تاریخ هخامنشی خلاف این ادعاست.

مورخانی چون آلبرت اومستد، پل الین بیللو، داندامایف، توماس هریسون، وان دراسپاک، مت واترز، کریستوفر واکر و یانوش هارماتا معتقدند که ادبیات منشور کوروش از سنت ادبی بین‌النهرین گرفته شده است.

دکتر پارسا دانشمند در مقاله‌ی «ساختار ادبی منشور کوروش» با راهنمایی پروفیسور رابرت بیگز و دکتر ایورینگ فینکل، نشان داده که این منشور به دستور کوروش و توسط ادیبی بابلی بر پایه سنت‌های نوشتاری بین‌النهرین (مانند قانون حمورابی و متون نبولسر، نبوکدنصر و نبوئئید) نوشته شده است.

بنابراین، منشور کوروش کوچک‌ترین ارتباطی با ادبیات پارسی ندارد.

بسیاری از باستان‌شناسان و مورخان از جمله روبرت یوهانس ون، کلاوس گالاس و پیر برایان، اطلاق «نخستین منشور حقوق بشر» به این متن را نادرست و تبلیغاتی دانسته‌اند.

|                                                                               |                                                                                                                                                                            |                                                                               |
|-------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------|
| <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> | <div>تورج دریایی نیز در کتاب پادشاه هفت اقلیم می‌نویسد:</div>                                                                                                              | <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> |
|                                                                               | <div>«مفهوم حقوق بشر برای کوروش و معاصرانش کاملاً بیگانه بود. منشور او هیچ سخنی از حقوق بشر نمی‌گوید.»</div>                                                               |                                                                               |
| <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> | <div>جملاتی چون دردهایشان را تسکین دادم یا عدالت را برقرار کردم، کلیشه‌های ادبی میان‌رودان باستان هستند که در متون پیش از کوروش نیز تکرار شده‌اند.</div>                   | <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> |
| <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> | <div>در کتاب آغاز قانون‌گذاری (تاریخ حقوق بین‌النهرین باستان) تألیف حسین بادامچی و دیگر پژوهشگران، نمونه‌های فراوانی از این نوع متون دیده می‌شود، مانند:</div>             | <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> |
|                                                                               | <div> <ul style="list-style-type: none"><li>قانون اورنامو (۲۱۰۰ سال پیش)</li> <li>قانون لیپیت‌ایشتِر (۲۳۰۰ سال پیش)</li> <li>قانون حمورابی (۲۳۰۰ سال پیش)</li></ul> </div> | <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> |
| <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> | <div>همه‌ی این متون سرشار از جملات انسان‌دوستانه و عدالت‌محور هستند که در منشور کوروش نیز تکرار شده‌اند.</div>                                                             | <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> |

## ۵. کشتار اوپیس و دروغ‌پردازی تاریخی

وکیلی کشتار مردم اوپیس، که در رویدادنامه نبوئئید ذکر شده است، را به نبوئئید نسبت می‌دهد.

اما متن رویدادنامه به‌وضوح می‌گوید:

|                                                                               |                                                                                                                                                                                    |                                                                               |
|-------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------|
| <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> | <div>«در ماه تشریتو، هنگامی که کوروش به سپاه اکد در شهر اوپیس در کنار دجله حمله کرد، مردم اکد عقب نشستند. اما او همه‌ی مردم شهر را کشت و غنائم را برد.»</div>                      | <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> |
| <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> | <div>مورخانی چون پیر برایان، آلبرت اومستد، داندامایف، ماریا برسیوس، واندراسپاک، آملی کورت، پروفسور دالی و تورج دریایی، همگی بر کشتار و غارت اوپیس توسط کوروش تأکید کرده‌اند.</div> | <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> |
| <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> | <div>ادعای اینکه «او» در متن به نبوئئید اشاره دارد، غلط و غیرمنطقی است؛ زیرا لشکر شکست‌خورده مردم خود را قتل‌عام نمی‌کند و غنیمت نمی‌برد.</div>                                    | <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> |
| <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> | <div>متن آشکارا از حمله کوروش و پیروزی او سخن می‌گوید.</div>                                                                                                                       | <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> |
| <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> | <div>به‌علاوه، در همان رویدادنامه آمده است که کوروش پس از این کشتار، هگمتانه را تصرف کرد و دارایی‌های آن را به نشان برد.</div>                                                     | <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> |
| <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> | <div>کوروش همچنین در حمله به لیدیه شاه آنجا را کشت و دارایی‌هایش را غارت کرد.</div>                                                                                                | <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> |
| <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> | <div>در نتیجه، برخلاف تصویر آرمانی وکیلی، کوروش در فتوحات خود خشونت فراوانی به‌کار برده است.</div>                                                                                 | <div><div><span><span> </span> <span> </span></span></div><span></span></div> |

## ۶. جنگ‌های کوروش در شرق

وکیلی می‌گوید کوروش در مدت حکومتش بسیار کم جنگیده است.

اما منابع یونانی و بابلی تنها بخش کوچکی از جنگ‌های او را ثبت کرده‌اند.

به‌گفته‌ی هرودت، پس از فتح لیدیه، کوروش و سردارش هارپاک بخش‌های وسیعی از آسیای صغیر را خالی از سکنه کردند.

مورخ بابلی بروسبوس نیز می‌نویسد کوروش پیش از فتح بابل، «مابقی آسیا» را فتح کرده بود.

این فتوحات بدون جنگ ممکن نبود.

هرودت نبرد کوروش و سکاها را خونین‌ترین نبرد میان بربرها در تاریخ می‌داند.

در این جنگ‌ها، کوروش موفق به تسلیم برخی قبایل سکا شد، اما در ادامه در نبردی دیگر با سکاها کشته شد.

## ۷. شورش‌های بابل

وکیلی مدعی است بابلی‌ها در طول ۲۲۰ سال حکومت هخامنشی تنها سه بار شورش کردند، و تنها یکی از آنها نظامی بود.

اما واقعیت آن است که این شورش‌ها در فاصله‌ای چهل‌ساله، از مرگ کمبوجیه تا دوران خشایارشا روی داد و همه‌ی آنها با سرکوب خونین همراه بود.

داریوش در کتیبه بیستون می‌گوید که دو بار علیه مدعیانی به نام نبوکدنصر پسر نبوئئید (یکی بابلی، دیگری ارمنی) جنگیده است.

در هر دو مورد، تمام مردم بابل به شورشیان پیوستند.

داریوش پس از عبور از دجله با کمک مشک‌ها، شورشیان را شکست داد و بسیاری را در آب انداخت.

وکیلی به دروغ می‌گوید مردم خود عامل شورش را دستگیر کردند و تحویل داریوش دادند، در حالی که متن بیستون خلاف آن را نشان می‌دهد.

داریوش خود در همین متن از بریدن گوش، زبان، و درآوردن چشم مخالفان سخن می‌گوید — امری که با عنوان کتاب *وکیلی داریوش دادگر* کاملاً در تضاد است.

در زمان خشایارشا، شورش سوم بابلیان به رهبری بلیشمانی رخ داد.

او خود را شاه بابل خواند.

خشایارشا سرداری به نام مگابیزوس را برای سرکوب شورش فرستاد.

بابل پس از سرکوب، ویران و غارت شد.

زیگورات‌ها و معابد نابود گردید، تندیس بل مردوک ذوب شد، و بابل هویت دینی و سیاسی خود را از دست داد.

از آن پس دیگر شورش‌ی در بابل رخ نداد.

شدت این سرکوب به‌حدی بود که، به گفته‌ی اومستد، «در دوره‌های بعدی، تنها چند لوحه‌ی پراکنده از بابل باقی ماند.»

زمانی که اسکندر بابل را فتح کرد، مردم شهر همچون مصریان، به استقبال او رفتند.

## جمع‌بندی

بررسی منابع تاریخی و متون دست‌اول نشان می‌دهد که بسیاری از ادعاهای شروین وکیلی درباره کوروش، ایران باستان و منشور او، فاقد پشتوانه علمی و تاریخی معتبر است و بیشتر بر تفسیرهای ایدئولوژیک ملی‌گرایانه استوار است.

در مقابل، پژوهش‌های زبان‌شناسان، باستان‌شناسان و مورخان مستقل، چهره‌ای واقع‌گرایانه‌تر و پیچیده‌تر از کوروش و امپراتوری هخامنشی ارائه می‌دهند — نه چهره‌ای اسطوره‌ای و قدیس‌گونه.